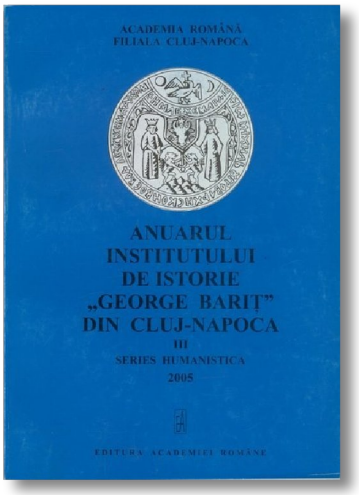

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Conduite și reprezentări ale vârstelor în Munții Apuseni

Cristina Tîrhaș

How to cite this article:
Tîrhaș, Cristina (2005) *Conduite și reprezentări ale vârstelor în Munții Apuseni*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 3, pp. 153–173. DOI: 10.5281/zenodo.22965595

© 2005: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

CONDUITE ŞI REPREZENTĂRI ALE VÂRSTELOR ÎN MUNŢII APUSENI[1]

Cristina Tîrhaş

Universitatea „Avram Iancu" din Cluj-Napoca

1. A TEORETIZA ŞI A APLICA. REPERE CANTITATIVE, NUANŢĂRI CALITATIVE

În ultimele decenii, un segment semnificativ dintre sociologii, psihologii sociali şi antropologii culturali americani au lansat o adevărată „modă calitativistă"[2], preluând şi dezvoltând ideile antipozitiviste ale europenilor din anii '60, şi au pus în discuţie problema reflexivităţii în demersurile investigaţionale de teren, ca demers gnoseologic, dar şi ca statut epistemic şi sociocultural-politic al cercetătorului. În România, autori precum S. Chelcea şi P. Iluţ[3] au adus – şi au exemplificat cu cercetări concrete din spaţiul românesc – în perimetrul literaturii bibliografice în limba română, curentele calitativiste lansate în literatura de specialitate din Occident.

Experienţa de viaţă încorporată în realitatea socială nu este pur şi simplu trăită şi înregistrată mecanic în memoria oamenilor, ea fiind permanent modelată atât de schimbarea socială, cât şi – după cum argumentează J. Gubrium şi J. Holstein[4] – de felul în care ea este transmisă. Lumile sociale sunt puternic marcate de context (şi de aici de factorii subiectivi) şi de semnificaţiile cultural-simbolice asociate diverselor experienţe. Această perspectivă constructivistă, însă, nu este neapărat opusă ideii de *model* sau *structură culturală*, chiar dacă acestea considerăm că trebuie analizate evolutiv pe axa timpului, deci urmărite în contextul schimbării socio-culturale.

---

[1] Articolul concentrează una din cercetările efectuate de autoare în Munţii Apuseni, detaliată în teza de doctorat *Ciclul vieţii: Sociologia şi antropologia vârstelor – Cu privire specială la comunităţi din Munţii Apuseni*, Cluj-Napoca, 2004.

[2] *Handbook of Qualitative Research*, N. K. Denzin, Y. S.. Lincoln, (eds.), London, Sage Publications; A. Bryman, R. G. Burgess, *Analysing Qualitative Data*, London, Routledge, 1994; I. Dey, *Qualitative Data Analysis*, London, Routledge, 1993.

[3] S. Chelcea, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative şi calitative*, Bucureşti, Edit. Economică, 2004; P. Iluţ, *Abordarea calitativă a socioumanului*, Iaşi, Edit. Polirom, 1997.

[4] J. Gubrium, J. Holstein, *Constructionist Perspectives on Agin,* în: *Handbook of Theories of Aging*, V. L. Bengtson, K. W. Schaie (eds.), New York, Springer Publishing Company, 1999.

An. Inst. de Ist. „G. Barit" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. III, 2005, p. 153–173

Analiza narativă este foarte „la modă" în constructivism, deşi ea are de fapt o istorie mai lungă. Analiza poveştilor personale, combinată cu studierea felului în care se narează, conduc la determinarea calitativă a experienţei individuale. Cercetătorii au arătat că poveştile personale şi alte forme de naraţiuni individuale construiesc şi reconstruiesc experienţele ciclului vieţii în relaţie cu evenimentele de pe parcursul vieţii obişnuite a oamenilor. Astfel, datele empirice redate de diverşi autori[5] au evidenţiat faptul că trecutul personal nu este un trecut static, pur şi simplu faptic, ci este trăit continuu în termeni noi, influenţele intervenind şi din operaţia de „comunicare" (a vorbi despre) a vieţii proprii. De asemenea, *prezentul* şi *viitorul* sunt implicate ca repere şi descrieri narative în relaţie cu timpul ca întreg. Un rol covârşitor în relatările înregistrate de un personaj extern (cercetător) îl are *subiectivismul,* care se va intercala în mod cert în povestire. Calitatea introspecţiei poate depinde de tema centrală a interviului (discuţiei), de sublinierile şi ghidările de pe parcursul jocului narativ, pentru a se evita insistenţa liberă excesivă a povestirii pe anumite perioade (după cum avertizează pe larg, punctând cu exemple, Ellis şi Bochner[6]). Alţi autori consideră că viziunea este a naratorului, care îşi este lui însuşi şi pentru el subiect al fenomenelor povestirii, cum ar fi evenimentele istorice care modelează/determină atât felul în care sunt spuse poveştile, cât şi ceea ce transmit acestea[7]. Diferenţa în accent rezultă din nararea puternic personalizată pe de o parte şi din relatările subiective detaliate ale evenimentelor istorice (de context social) pe de altă parte. Ca atare, contextul poate să difere. J. Heritage arată, astfel, că cercetătorii constructivişti care pun accent pe îndemânarea introspectivă a povestitorului pot produce contexte idiosincratice pentru vieţile spuse, pe când cei care leagă povestirea de contextul social extern tind să formuleze supraîncărcat contexte istorice tipificate pentru experienţele respective.

Cercetări bazate pe metoda constructivistă contrazic, însă, întrucâtva, varianta ilustrării „omogene" a trecutului social şi istoric prin compararea istoriilor de viaţă ale membrilor unei cohorte. Bazat pe tipul de analiză narativă în gerontologie, studiul autoarei Sharon Kauffman – care a înregistrat poveştile libere a 60 de vârstnici americani (în volumul *The Ageless Self,* 1986, des citat în literatura de sorginte constructivistă), arată că naraţiunile vârstnicilor, *dacă sunt libere*, sunt departe de ceea ce se presupunea în anii '50 că ar trebui să fie o „poveste a vieţii la bătrâneţe", adică un fel de istorie socială orală, de care, eventual, să se lege şi traiectoria de viaţă a vârstnicului. Povestitorii sunt *activi* şi ancoraţi în prezent pe baza elementelor subiective, cele mai importante elemente în autodescrieri fiind concentrate pe *dezvăluirea sinelui* şi nu a vieţii personale ca parte integrantă în istoria socială.

---

[5] Kenyon Birren et al., apud J. Gubrium, J. Holstein, *op. cit.*

[6] Apud J. Heritage, *Goffman, Garfinkel, and Conversational Analysis,* în: *Discourse Theory and Practice*, M. Whetterel, S. Taylor, S. Yates (eds.), London, Sage and Open University, 2001, p. 47–56.

[7] Bertaux, apud J. Heritage, *op. cit.,* p. 58.

Pe baza acestui gen de abordare, dar şi a celor clasice din antropologia culturală, am iniţiat demersul nostru empiric. Deşi nu am adoptat perspectiva constructivistă, am făcut apel la unele elemente ale acesteia, dintre care cel mai important este factorul interpretativ al analizei narative (găsirea ***temelor*** cu care operează subiecţii).

a. Obiective

Studiul nostru privind stabilirea reprezentărilor, judecăţilor de valoare şi conduitelor legate de vârste, a încercat să redea, pe baza elementelor de *memorie individuală şi socială*, un tablou cât mai fidel al ***parcursului individual de viaţă*** (prin *provocarea amintirilor personale* ale subiecţilor), în paralel cu ***descrierea vieţii lor actuale, a vieţii satului în general***, pe bază de *interviu semistructurat*. Trebuie să recunosc faptul că au fost prea puţine observaţiile proprii care să fie în măsură să contrazică aceste aprecieri ale localnicilor. Singurul aport personal la aceste expuneri „din interior" este cel care ţine de interpretare şi comparaţie.

În faza I – în localităţile Valea Drăganului (CJ), 1997, respectiv Gârda de Sus (AB), 1998 – am selectat unele ***obiective generale reflectate în structurarea tematică*** a grilei de întrebări. Vizând, dintr-o perspectivă calitativă, **societatea tradiţională** din mediul rural al Ţării Moţilor, am urmărit următoarele aspecte ale diadei **tradiţionalism – modernism**: a) autoritatea părinţilor faţă de copii; b) autoritatea bărbaţilor faţă de femei; c) autoritatea bătrânilor faţă de cei mai tineri; d) stabilitatea relaţiilor comunitare, circumscrise de legi şi valori mutual împărtăşite de membri comunităţii (omogenitate valorică şi atitudinală ridicată); e) relaţiile de familie de tip extins-tulpinar, cu controlul soacrei asupra nurorii, şi/sau cele de tip nuclear, al bărbatului cap de familie asupra celorlalţi; f) vârsta la căsătorie în cazul fetelor (în perioadele mai vechi şi acum, în zonele investigate); g) intruziunea valorilor moderniste pe generaţii şi medii

Cercetarea a urmărit, deci, iniţial, obţinerea unei imagini a ***vieţii tradiţionale din trecut, prin provocarea amintirilor celor mai vârstnici – urmărind apoi gradul de „pierdere" a informaţiei despre trecut cu cât generaţia este mai tânără –, dar şi a vieţii cotidiene, cu înregistrarea elementelor de modernism***, din trei arii rurale din Munţii Apuseni, şi anume: Valea Drăganului (CJ), Gârda de Sus şi Sohodol (AB).

Pentru a *compara* informaţiile obţinute prin aplicarea *interviurilor* ***în rural*** pe axa modernism – tradiţionalism, în ***Faza II*** (realizată în intervalul 1999–2001 în Gârda de Sus, jud. Alba) a investigaţiei nu ne-am mulţumit să ne raportăm doar la ***categoria de vârstă***, introducând ca variabile şi ***gradul de izolare rezidenţială în mediul rural*** (centru–periferie), respectiv ***şcolaritatea*** subiecţilor, aplicând, în acelaşi demers comparativ, şi un număr de interviuri (aceleaşi) ***în mediul urban*** (Cluj-Napoca), ca strategie generală de control a variabilelor, chiar dacă mai mult la modul teoretico-calitativ şi nu statistic propriu-zis. Deşi atenţia ne-a fost focalizată pe problematica reprezentărilor faţă de fenomenele ciclului vieţii din rural, analizând şi *percepţia faţă de vârste în sine*, respectiv modul de raportare la *timpul cronologic* şi *cel relativ*, am considerat că este necesar ca aceste date să fie comparate cu unele prelevate din mediul urban, cu rol mai mult orientativ.

Pe baza acestor noi puncte de interes în cercetare, interviurile aplicate în Faza II unui număr de 53 de *informatori din rural* şi 16 *informatori din urban*, din trei categorii de vârstă (20–44; 45–64; 65+) şi de şcolarităţi şi rezidenţe diferite, au urmărit **povestea vieţii** celor vizaţi, pe plan vertical (generaţional), având în vedere*:* 1) *diferenţierile în opinii pe generaţii* şi 2) *schimbările intervenite în reprezentări, atitudini şi comportamente pe axa trecut–prezent*.

b. Premise

Având în vedere accepţiunile curente din ştiinţele socioumane[8] în legătură cu fenomenul ***memoriei individuale şi a celei sociale***, am pornit de la următoarele **premise teoretice generale**, utile în construirea interviului: 1) prin memorare şi rememorare/redare, **trecutul devine într-o oarecare măsură prezent**, conform transmiterii de jos în sus a informaţiilor, de la generaţiile vechi spre cele noi; 2) discrepanţele între realitatea trecută efectivă şi relatările despre ea, care apar inevitabil în procesul de memorare şi redare, trebuie urmărite în ***context socio-cultural***; 3) în societăţile tradiţionale, memoria individuală şi colectivă se supune în mai mare măsură decât în cele moderne mecanismelor ***standardizării***, date fiind numeroasele relaţii interpersonale care impun, prin negocieri succesive, o viziune cvasiuniformă asupra evenimentelor şi elementelor ce compun viaţa colectivă; 4) orice familie are amintiri: căsătoria copiilor, naşterile, înmormântările, dar spre deosebire de „conştientizarea modernă" a noţiunii de amintire, în mediul rural acestea joacă rolul de repere fundamentale în definirea familiei şi stabilirea poziţiei lor ierarhice în societatea tradiţională; altfel spus, amintirile despre ei înşişi şi despre alţii au un rol ***concret-pragmatic***, memorarea şi apoi rememorarea în comun având funcţia de a încadra viaţa, în lipsa unor repere ideologice cum sunt cele moderne.

Preluarea elementelor prin tradiţie nu e una statică, reinterpretarea şi valorizarea de către generaţiile prezente a moştenirii generaţiilor trecute fiind elemente de construire permanentă a tradiţiei. Ea nu este deci o simplă reproducere, fiind adaptată nevoilor şi realităţilor prezente. Perpetuarea unei culturi/societăţi de-a lungul timpului e asigurată de caracterul normativ al tradiţiei, dar aceste norme au capacitatea intrinsecă de schimbare[9].

Premisa centrală de la care am pornit în cercetare, consolidată ulterior şi pe baza anchetei pilot din Valea Drăganului (1996), Beliş (1997) şi Gârda de Sus (1998), a fost că, în funcţie de: vârstă, eventual sex, amplasare comunitară (centrul sau periferia comunei, la şosea sau izolat), educaţie (şcolaritate) şi ocupaţie, se pot constata diferenţieri în gradul de tradiţionalism şi modernism al subiecţilor.

---

[8] E. R Leach, *Critique de l'anthropologie*, Paris, P.U.F., 1968; I. Radu, L. Matei, P. Iluţ, *Psihologie socială,* Cluj-Napoca, Edit. EXE, 1994.

[9] Cristina Tîrhaş, *Tradiţia,* în: S. Chelcea şi P. Iluţ, *Enciclopedie de psihosociologie*, Bucureşti, Edit. Economică, 2003.

c. Metodologia

Tema cercetării pretându-se perfect unei abordări calitative, am selectat ca optimă în demersul nostru **metoda biografică (mai specific autobiografia provocată**). Aceasta cuprinde relatările subiecţilor despre ei înşişi, pe care cercetătorul le analizează şi le interpretează, exploatându-le dintr-o anumită postură teoretico-metodologică (în cazul nostru, în perimetrul obiectivelor teoretice şi premiselor investigaţiei).

Aceasta are următoarele caracteristici[10]: ● biografia relevă împletirea dintre viaţa personală şi micromediul social şi cu dimensiunile macromediului; ● se pot desprinde strategiile şi consecinţele activismului actorului individual sau grupal asupra socialului (*agency*); ● în metoda biografică interacţiunile individ-grup-societate sunt redate ca *procese temporale*, desfăşurate, de obicei, pe câteva decenii (un gen de perspectivă longitudinală); ● mai ales dacă sunt proiectate pe un fundal socio-istoric prins şi prin date statistice, biografiile individuale se pot constitui în *cazuri tipice* pentru ciclul vieţii sociale şi familiale, precum şi pentru *problema generaţiilor*; ● valoarea biografiilor sociale ca şi cazuri tipice constă în înţelegerea „din interior" a unor *fenomene sociale majore*, cum sunt migraţia, urbanizarea, sau cum a fost la noi colectivizarea forţată; ● biografiile sunt relevante în cazul societăţilor simple, cu grad mare de uniformizare, în descrierea raportului personalitate (sine social)–cultură, iar în cele complexe, a proceselor de constituire a identităţii personale şi sociale; ● dintr-un punct de vedere mai specific – psihologic – biografiile individuale, convertite în studii de caz, pot fi explorate şi exploatate în vederea descifrării evoluţiei proceselor cognitive şi afective, a judecăţilor şi comportamentului moral şi psihosocial.

Pentru înregistrarea adecvată a autobiografiilor (poveştilor de viaţă) am utilizat tehnica ***interviului semistructurat***. Deoarece am vizat *adevărurile factuale*, *dar mai ales narativ-culturale* (orientarea oamenilor în universul simbolic), dar şi *construcţiile personale şi interpersonale ale imaginilor simbolice cotidiene* privind etapele de viaţă ale subiecţilor (demers deopotrivă interacţionist-simbolic şi fenomenologic), convorbirile au fost astfel ghidate încât să atingă modalităţile şi proprietăţile structurilor şi practicilor cotidiene, urmărind, în acelaşi timp, şi definirile înţelesurilor şi simbolurilor pe tema noastră. Am recurs şi la metoda ***observaţiei exterioare***, din păcate observaţia din interior (participativă) fiind sporadică şi de aceea neproductivă[11].

Interviul (***povestea vieţii***) nu a fost construit perfect liber, această narаţiune fiind dirijată în aşa fel încât să acopere totuşi o gamă mare de evenimente la care s-ar putea raporta individul atunci când îşi relatează şi interpretează viaţa. Etapele vizate prin întrebările deschise au fost cele clasice: ***copilăria mică, copilăria şi şcoala,***

[10] P. Iluţ, *op. cit.,* p. 99.

[11] Nu avem însă motive să credem că ar exista o distanţă foarte mare între ceea ce *se vede din exterior* (precum şi ceea ce am presupus ca fiind „real") şi ceea ce se întâmplă *de fapt* în viaţa acestor indivizi, cu atât mai mult cu cât cercetarea a fost efectuată totuşi de o persoană „nativă".

pubertatea* şi *adolescenţa*, *tinereţea, dragostea şi căsătoria*, *statutul şi relaţiile naşi - fini*[12], *faza de adult căsătorit*, *statutul şi responsabilităţile de părinte*, *statutul şi rolul de bunic(ă) şi* socru *(soacră), stadiul bătrâ*neţii (cu elementele văzute ca specifice acestei perioade)*, viziunea asupra morţii şi/sau pregătirea pentru moarte*[13]*, raportarea informatorilor la vârsta cronologică şi cea relativă (prin întrebări neprovocative cu privire la respectivele concepte).

Analiza şi interpretarea datelor s-a bazat pe clasificarea răspunsurilor – prin analiză de conţinut – în funcţie de variabilele formale: *categoria de vârstă*; *sexul*; *şcolaritatea*; *ocupaţia*; *rezidenţa* (*rural* cu cele trei sate, împărţit pe *rural periferic*, adică distanţă mare faţă de centrul comunei, izolare relativă a subiectului, respectiv *rural central*, adică aproape de centru şi eventual de şosea sau *urban* cu municipiul Cluj-Napoca).

2. CULTURA RURALĂ A VÂRSTELOR (GÂRDA DE SUS, SOHODOL, VALEA DRĂGANULUI)

Viaţa sătenilor[14] din cele două zone investigate pare, la prima vedere, banală: puţinele momente de relaxare sunt cele din timpul meselor şi cele de dinainte de culcare. În rest, munca este caracteristica cotidiană a vieţii lor. Practic, mai mult de 10 ore pe zi (conform observaţiei exterioare şi notării calendarului general privind alocarea zilnică a timpului) sunt alocate muncii în gospodărie sau altor activităţi cu scop productiv. Doar copiii au, deşi nu prea mult timp, dreptul la joacă şi la pauze.

2.1. COPILĂRIA ŞI PUBERTATEA

Subiecţii cu care am stat de vorbă consideră etapa **copilăriei mici** o perioadă a fericirii depline, a ignoranţei şi libertăţii. Sarcina îngrijirii lor o deţine exclusiv mama sau fraţii mai mari, însă nicidecum tatăl. Acesta însă îi iniţiază pe băieţi în diversele treburi gospodăreşti, mamelor revenindu-le socializarea fetelor.

Dacă acestei vârste nu îi corespund prea multe responsabilităţi, ei nu îi sunt asociate însă nici prea multe privilegii şi valorizări. Până la vârsta şcolară, copiii nu sunt văzuţi ca purtând valenţe deosebite. Dealtfel, părinţii au prea puţin timp la dispoziţie ca să-i observe şi să-i compare cu alţi copii. Cei mici sunt consideraţi

[12] Acestei teme i s-a alocat un perimetru special în lucrarea de doctorat, ea fiind nu doar extrem de interesantă, dar condensând cumva valorile familiale şi socio-comunitare, având legături puternice şi cu conceptualizările subiecţilor privind *etapele normative de vârstă pentru un anumit moment al vieţii*, *cum ar fi căsătoria şi năşitul* (chiar dacă, cum se va vedea, aceste etape sunt stabilite în rural mai mult după criterii relative decât cronologice) şi *prestigiul în comunitate*.

[13] Interpetările privind reperele de viaţă, valoarea vieţii în relaţie cu viziunea despre moarte au fost analizate în articolul *Reprezentările vârstelor şi viziunea despre moarte în Apuseni*, în vol. colectiv *România socială*, în curs de apariţie (Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2005).

[14] Din interviurile de profunzime aplicate au fost introduse în articolul de faţă doar câteve selecţiuni, cu rol ilustrativ.

„neştiutori”, *„că n-avem vreme să-i băgăm prea mult în samă de atâta lucru*”, *„să hie sănătoşi, să mânce şi să doarmă, că altă treabă n-au”*, *„să crească mari să ne mai poată ajuta o ţâră*” ş.a. – spun **vârstnicii** despre această etapă de viaţă. În acelaşi timp, copiii sunt percepuţi de aceeaşi subiecţi şi ca cei mai vulnerabili la pericole, nu doar fizice, ci şi de altă natură: *„pe copii una-două îi poate deochea oarecine, de trebuie să le stingem cărbuni... aşa am păţit odată cu el...*” Bolile copiilor sau eventualele infirmităţi sunt puse şi pe seama păcatelor părinţilor sau a *„gândurilor rel”* ale duşmanilor. Nu singulare au fost relatările de blesteme aruncate de diferiţi vecini sau rude asupra familiei, având ca rezultat îmbolnăvirea sau moartea copiilor. Această gândire magico-religioasă, ca modalitate de explicaţie a evenimentelor mai neobişnuite, însoţeşte fără drept de apel fiecare etapă de viaţă şi aproape pas cu pas fiecare acţiune (construirea unei case, a unui cuptor – cărora li se aplică o cruce undeva la vedere); nici un ritual (cum ar fi servirea mesei sau mersul la coasă) nu se îndeplineşte fără semnul crucii (şi pe cerul gurii cu limba) sau fără rugăciunile uzuale (Tatăl nostru), după cum nu rare sunt momentele în care sătenii acestor zone apelează la specialişti în magie (babe) pentru eliminarea pericolelor, a bolilor sau a vrăjilor.

Pentru cei de peste 60 de ani din mediul rural, copilăria este deci o perioadă în care grijile părinţilor sunt legate de sănătate şi de cumînţenie, mai mult decât de acele caracteristici ale educaţiei moderne, cum ar fi dezvoltarea abilităţilor lingvistice şi logice prin jocuri şi comunicare, socializarea cu copiii de aceeaşi vârstă în creşe, grădiniţe etc.

Copilăria în trecut (reconstituită pe baza relatărilor bătrânilor) era marcată de autoritatea părinţilor şi educatorilor şi de aportul celor mici la muncile zilnice:

„La şase mă scula mama, ajutam părinţii *să rânească la vaci, porci, mă spălam apoi, mă îmbrăcam şi meream la şcoală. Când scăpam la 12,* ***meream cu vacile pe deal*** *să poată mama să facă de mâncare. Seara, veneam acasă, mâncam, mă spălam pe picioare şi mă culcam. Şi tăt aşe. Am făcut şase clase, apoi nu am mai făcut.* ***Vara lucram mai mult. Cu munca tătă vieaţa.***” (P. Gh., b, 67 de ani, Valea Drăganului).

„Eram copilă mică, da’ ***mă puneau părinţii la treabă****. Ieream mulţi copii acasă şi* ***toţi munceam tătă ziulica****.* ***Ne plăcea la şcoală*** *că învăţam să scriem şi cântam.* ***Ne jucam mai mult la vaci, pe deal, în pădure****. Dădeam la găini, duceam apă, mai puneam mâna pe o suveică cân’ am mai crescut.* ***Făceam de mâncare la fraţii mai mici, când era mama la fân****, grijeam de ei ca o mamă. Nu am făcut decât 7 clase. Destul o fost.* ***La şaişpe ani m-am măritat şi la 18 am avut deja copil***.” (A. D., f, 72 ani, Ocoale – Gârda de Sus).

„Era frumos la şcoală, abia aşteptai să nu meri la lucru*, să te duci mai bine la şcoală. Nu au vrut părinţii să mă lase numai şapte clase, aşa era atunci, o zâs tata că ajunge prea destul şi nu am mai mers. Da’ mie îmi plăcea, chiar dacă* ***învăţătorul era tare aspru*** *cu noi, copiii. Eram respectuoşi, dar dacă nu eram ne bătea rău.*” (G. I., b, 59 ani, Sohodol).

***„Ne trimeteau la şcoală părinţii, dar care aveau gospodărie grea nu ne mai trimeteau**. Trebuia să stăm acasă să îi ajutăm. **Era viaţa aspră atunci, nu ca amu**. **Le ştiam de frică la învăţători şi la profesori**, **ne băteau rău**. **Mai rău ca părinţii, unii**. Cu nuiaua, cu cureaua, ne puneau pe bobi de cucuruz sau la colţul ruşinii. Popa, care era învăţător pe vremea mea, dacă erai rău, rău, te prindea, te învârtea tot roată şi apoi îţi dădea drumul de te duceai tăt iute cu capul între bănci ori în uşă. M-o izbit şi pe mine o dată. **Da' se făcea şcoală**, era sever.*" (S. V., b, 78 ani, Gârda de Sus).

Există diferenţe însă mentalitatea celor **în vârstă** relativ la faza copilăriei (propria lor copilărie, reconstruirea copilăriei părinţilor lor din poveştile acestora) şi mentalitatea **maturilor** (30 – 60 de ani) şi **tinerilor**: numărul mai mic de copii pe care îi naşte o femeie astăzi faţă de vremurile mai vechi, cumulată cu speranţa mult mai mare de viaţă a copiilor, se corelează perfect cu influenţele mentalitare din urban, astfel încât timpul alocat, atenţia şi grija faţă de copii par să evolueze înspre un comportament modernist, odată cu scăderea intervalului de vârstă:

***„Îi dăm pe copii la şcoală** şi pe ai mei vreau din a noua **să îi dau la liceu la oraş**. Nu ştiu unde, la Câmpeni sau la Alba. **Îi punem şi la treabă, să se înveţe cu greul**. Da' **mai bine să înveţe bine**. Să se facă ceva, nu ca noi, la vaci, la fân. Băiatul meu ăla mare are 12 ani şi cară apă, merge la fân cu noi, ne ascultă, mai face şi prostii, dară ca copiii. Ar vrea tot la fotbal şi cu hăndrălăii să stea la poartă seara. Îl punem eu cu tată-său la lecţii şi nu iese din casă până nu le gată*" (P. I., f, 34 ani, Sohodol, secretară la şcoală).

*„Copiii **trebuie să meargă la şcoală şi să se facă ceva în viaţă**. Dacă nu îs buni la şcoală, **or învăţa o meserie**, că din agricultură nu mai poţi trăi. Le-am luat rechizite anul trecut şi caiete de colorat de tot salariul. E tare scump. Nici şcoala nu îi aşa bună, în Câmpeni ar fi mai bine, dar sunt prea mici să îi trimitem. Numai din a cincea, poate. **Ne ajută pe acasă**, le place să ne ajute, dacă se satură de joacă*" (N. D., f, 36 de ani, vânzătoare, Gârda de Sus).

Spre deosebire de copiii din Valea Drăganului şi cei din Sohodol, copiii pe care i-am întâlnit în unele cătune izolate ale Gârdei de Sus par să fie desprinşi din trecut (aşa cum ni-l imaginăm, pe baza reprezentărilor colective şi înregistrărilor etnografice): timizi şi totodată curioşi, ei se pot ascunde dacă sunt întrebaţi, sau răspund suspicios şi dihotomic. Cătunele în care am întâlnit astfel de copii (Ocoale, cu 310 gospodării, Mununa, cu 92 gospodării, Gheţari cu 126 gospodării şi Odrânceşti – Dealul Odrâncuşii cu 29 gospodării) sunt amplasate nu în centrul Gârdei, ci la kilometri buni de comună, în poienile înalte ale pădurii. Pentru a ajunge la şcoală, aceşti copii trebuie să parcurgă, vara sau iarna, uneori kilometri întregi pe jos, pe un teren abrupt şi accidentat. În trecut, când erau „hiare mai multe în codru" nu odată copiii au fost fugăriţi sau chiar răniţi de urşi, iar în anul 1999 am aflat că doi copii au venit, iarna, de la şcoală acasă cu degerături.

Copiii întâlniţi în Gârda (zone periferice şi centrale) declară că le place la şcoală, dar şi că îşi ajută părinţii la unele treburi gospodăreşti şi că s-ar juca mai mult: ***„Ne place la şcoală, învăţăm să scriem şi să socotim**. Şi desenăm. **Vara eu mă joc**.*

***Merg cu tata cu carul la pădure**. Odată am şi dormit în car. Nu mă lasă mama la scaldă şi tata m-o bătut când m-am dus. Mă joc în curtea şcolii şi pe drum. Am maşinuţe*" (Cosmin, 7 ani, Plişti –Gârda de Sus); *„E bună doamna învăţătoare că ne dă manuale şi caiete. **Ştiu poezii şi cântece**. Avem serbare şi ne dă coroniţe şi carte de poveşti, dacă **învăţăm**. Eu am luat premiul doi… **E mai frumos în vacanţă că ne şi jucăm**. Şi când e şcoală ne jucăm, vara e mai frumos... **Mă pune mama să mestec în mâncare şi să dau la găini**. Eu seara **aştept vaca** să intre în ocol, mă ştie vaca. Ziua mă joc cu păpuşile, am primit de Paşti una mare cu baterie… Mâine merg în Câmpeni cu mama şi Sorin"* (Ana, 8 ani, Ocoale – Gârda de Sus);

***„Dacă învăţ bine îmi ia tata bicicletă**. Acuma vara ne jucăm **fotbal** la şcoală şi mergem **la scaldă**. Şi **mai stăm cu vacile, aduc apă, dau la porci**. **Merg la pădure** cu frate-meu cu căruţa, el e mare, are 14 ani. Nu prea citesc că nu-mi place. Ştiu poezii de la serbare, ştiu bine la matematică, numa' la cetire nu îmi place. La istorie îs bun. Fetele învaţă mai bine la noi în clasă. Noi băieţii nu învăţăm aşa bine*" (Adi, 9 ani, Mununa – Gârda de Sus).

Odată ce copilul creşte şi ajunge **copil mare** (locuitorii de la ţară nu fac distincţie între „copilăria mare" şi „pubertate"), băieţii încep să „*umble prin sat, pe la unul, pe la altul şi se ţin de tot felul de răutăţi"*, „*ne mai poate şi el ajuta, că-i mare, numa' că nu vrea, când îl cauţi, ia-l de unde nu-i"*, „*îl punem la treabă, la fân, la vaci, la lemne, să ne fie de ajutor, că-i sănătos, Doamne-ţi mulţam"*, aprecieri care în cazul fetelor delimitează deja **segregarea comportamentală pe sexe** a viitoarelor roluri în faza de adultețe: „*îi cuminte, deja o învăţ să dea cu suveica"*, „*e harnică, sărăcuţa, face şi ea ce poate că mâini-poimâini s-o mărita*" – spune o bunică, „*învaţă bine, da' nici cu lucrul pe-aici pe-acasă nu-i de joacă, să ştie, cân' s-o mărita*" – spune un bunic.

Dacă în familiile mai tinere şi mai ales familiile de salariaţi, care au deja aspiraţii şcolare şi profesionale ridicate în ceea ce-i priveşte pe copiii lor, reprezentările despre această vârstă includ variabila „şcoală" ca fiind un element central în evoluţia lor, în cazul familiilor cu educaţie scăzută (maxim 8 clase), chiar foarte tinere din cătunele izolate ale Gârdei, aceasta apare menţionată foarte rar ca valoare, în comparaţie cu „*hărnicia – vrednicia*", „*cinstea", „bunătatea"*, „*frica de Dumneeu"*, adică valorile tradiţionale. Explicaţia meritocratică a acestei diferenţe este evidentă (practic, studiul şi activităţile şcolare sunt net inferioare în cătune din punct de vedere calitativ şi cantitativ celor din urban sau celor din centrele comunelor Valea Drăganului, Sohodol, Gârda de Sus), iar pe lângă acest argument se poate adăuga şi cel al difuziunii mai reduse a ideilor moderniste, ţinând cont de marea izolare geografică şi culturală a acestor locuitori. Am întâlnit afirmaţii destul de numeroase de genul: „*dacă merg la oraş se înhăitează cu toţi ticăloşii"*, „*aici să stea, unde a trăit tata şi bunicul, că altfel praful se-alege de gospodăria noastră"*, „*suntem săraci, dar barem avem ce mânca şi copiii or sta tot aici în sat, doar ca acasă nu-i nicăiria"*, „*a face opt clase dacă o ţine mintea şi apoi s-a mărita"* etc. În cătunele Gârdei, puţini sunt şcolarii care îşi doresc să meargă la liceu. Am

întâlnit fete de 12, 13 ani care, având deja 6 clase, aşteptau cu nerăbdare să termine opt clase pentru a nu mai fi nevoite să urmeze şcoala. Trebuie să menţionez că această atitudine nu indică „prostia", ci mai degrabă expectaţii şcolare scăzute în familie, datorate tradiţionalismului mentalitar căruia îi sunt tributari aceşti săteni.

În centrele de comună, la familiile cu şcolaritate ridicată (liceu sau postliceal), la cele de salariaţi, variabila „şcoală" pentru copiii lor este mai des invocată, iar timpul alocat educaţiei acestora este semnificativ mai mult decât la ceilalţi. Se constată şi o relaţie pozitivă între vârstă şi centrarea pe valoarea „educaţie şcolară", dar există, de asemenea, o relaţie directă între vârstă şi şcolaritate (statistic, în populaţia investigată, cu cât vârsta părinţilor cu copii este mai tânără, cu atât nivelul de şcolaritate este mai ridicat). Aceiaşi părinţi care consideră ca foarte importantă educaţia şcolară îi lasă mai mult la joacă pe copii şi îi solicită mai puţin la muncile gospodăreşti.

2.2. ADOLESCENŢA ŞI TINEREŢEA

La fel ca şi în cazul pubertăţii, nici noţiunea de „adolescenţă" nu le este familiară sătenilor. Practic, odată cu evidenţa dezvoltării fiziologice, şi mai puţin pe baza criteriului cronologic, ei plasează **vârsta tinereţii (a fetiei şi a fecioriei)** mai degrabă în spaţiul generaţional şi biologic decât în cel instituţional, adică pe baza vârstei cronologice. Această etapă este văzută diferit de către **generaţia bătrână** (de peste 65 de ani), faţă de **generaţiile maturilor şi tinerilor**.

Vârstnicii deplâng în general decăderea morală a tinerilor şi tinerelor de azi: ***„Dacă zâcea tata să fiu acasă la cină, şi dacă tuna eu trebuia să fiu, că altfel mâncam o bătaie*** *soră cu moartea.* ***Nu ca amu, că tinerii aiştia nu ştiu de frică****, numa tot de ticăloşii şi fete se ţin, că nici ele nu-s bune, mai aduc pe-acasă şi câte-un năcaz din ăla că mai mare ruşinea pe părinţi"* (M. "Oarba", f, 84 de ani, 1999, Plişti – Gârda de Sus), în timp ce **tinerii** apreciază libertatea şi lipsa de autoritate ca fiind „*normale"*: „*Las' **să se-nveţe fiecare cu răul**, c-apoi nu l-a mai face"* (P. A., b, 20 de ani, 2001, Sohodol), „***Si bătrânii ăştia, numai să-i asculţi pe ei le place***" (D. A, f, 26 ani, 2000, Sohodol), „***c-a fi bine, că n-a fi bine, tăt eu oi trage"*** (P. A., b, 28 ani, lemnar, Dealu Frumos – Gârda de Sus) etc.

Altfel spus, autoritatea patriarhală a părinţilor (şi în special a tatălui) asupra copiilor se pare că scade în importanţă în viziunea celor mai tineri, spre dezaprobarea unanimă a celor în vârstă. Ea se menţine, totuşi, ridicată în cătunele din Gârda, unde am aflat de la săteni că: *„şi flăcău să fie,* ***de-l prinde tată-său cu ocaua îi trage o bătaie****, ş-atâta-i trabă să zică ceva la ăl mai bătrân că nu mai vede bine ziua de mâini"* (A. D. „Viespea", f, 45 ani, 1999, Plişti – Gârda de Sus). Respectul pentru părinţi rămâne, deci, o valoare centrală în zonele izolate, chiar dacă mai mult ca prescripţie teoretică. Pe baza observaţiilor, tinerii adolescenţi, maturii şi bătrânii muncesc cot la cot şi iau decizii în mod egal, statutul primilor nefiind în sine mai prejos decât al celorlalţi membri ai comunităţii. Lor li se cere

ajutorul, sunt consultaţi şi trimişi la pădure sau la fân, participă la vânzarea produselor în târguri şi sunt sever dezaprobaţi dacă pierd vremea în birt sau prin sat. Responsabilitatea lor este la fel de mare ca şi a maturilor sau vârstnicilor în cadrul activităţilor gospodăreşti. Cei care lucrează sunt mai responsabilizaţi în familie decât cei care încă merg la şcoală (liceu, postliceal), tinerii angajaţi contribuind băneşte la cheltuielile zilnice.

În centrele comunelor situaţia este asemănătoare în ceea ce priveşte atitudinile categoriilor de vârstă faţă de statutul tinerilor. Ceea ce diferă este modul mai diversificat de petrecere a timpului liber (am realizat o clasificare în ordine descrescătoare în funcţie de frecvenţa cu care au fost menţionate): mersul la scăldat, fotbalul, plimbatul (?) cu fetele, discoteca, întâlnirile de la birt şi călătoriile în sate apropiate, la Câmpeni sau la Alba, la târguri şi în alte locuri, unde, după cum declară ei, „se distrează".

Vârsta tinereţii este echivalată, în linii mari, de săteni cu cea de dinainte de căsătorie. Ea este văzută de către toţi cei întrebaţi ca fiind „*frumoasă şi fără griji"*, „*când omul se drăgosteşte, da' copii n-are, ce-i trăbă"* (M. „Oarba", f, 84 ani, 1999, Plişti – Gârda de Sus), „***fata tânără bai n-are, numa ce-i măritată şi vin necazurile până moare**, apoi bătăi de-i beutor lacrimi şi griji, numa' treabă şi iar treabă"* (A. D., f, 72 ani, 1999, Ocoale – Gârda de Sus), „***până-i fecior să-i placă fetile şi distracţia**, apoi dup-aia gata*" (P. I., b, 80 ani, Gheţari, Gârda de Sus), deşi bineînţeles interdicţiile sexuale le vizează în special pe fete, mai puţin pe băieţi. Această perioadă e „***ca floarea, ce-o grijeşti mai bine numa' boboci apăi face"*** (M. G., f, 71 ani, Valea Drăganului), dar şi „***e cum îi mai rău la feciori,** că-s buieci de cap, se-mbată şi se bat, necinstesc pă fete ş-apoi râd între ei, las' se-nsoare, doar s-or potoli*". („Viespea", f, 45 ani, Plişti – Gârda de Sus). Se mai păstrează şi amintirea cetelor de flăcăi, însă doar în Valea Drăganului, unde tipul de habitat permitea o viaţă comunitară mai intensă şi mai omogenă. Şezătorile de fete erau organizate mai ales iarna, când „***toate cele-şi povesteau**, noi când ieram fete **ne jucam de-a aţa-ntoarsă să vedem cine-i ursitul**, no jocuri de fete, ori **ascultam de la muieri mai bătrâne cum îi cu una, cu alta**, de poveşti spăimoase, înfricoşate ne duceam la culcare, spaime de fete... că unele zâceau că merg la şezătoare la cutare, da' mergeau în vreo şură şi se necinsteau acolo cu vreun flăcău, şi de-afla mumă-sa apoi vedea ea, d'apoi de-afla **tată-său că o omora în bătaie"***. (M. G., f, 71 ani, Valea Drăganului). În cele mai multe dintre relatări, vina este a fetei care „*nu e cuminte"*, decât a băiatului care „*încearcă şi el, de mere, bine, de nu, nu"* (P. Gh., b, 67 ani, Valea Drăganului). Ca şi caracteristică generală, **femeile** cu care am stat de vorbă trăiesc cu nostalgia anilor fără griji din perioada de „fetie", în comparaţie cu perioada de după măritiş (inclusiv datorită relaţiilor cu soacrele), pe când **bărbaţii**, deşi îşi aduc aminte cu plăcere de anii şi petrecerile fecioreşti, nu resimt o aşa de mare discrepanţă între stadii (probabil şi pentru că rezidenţa preponderent patrilocală le conferea acestora un statut privilegiat: de stăpâni ai casei şi de protecţie dublă – a mamei şi a soţiei, în acelaşi timp ei fiind scutiţi de

multiplele treburi mărunte gospodăreşti şi de îngrijire a copiilor, care reveneau doar femeilor), munca grea fizică şi responsabilităţile de capi ai gospodăriei fiind compensate de prestigiul crescut care li se aloca, precum şi de autoritatea de care dispuneau.

2.3. MATURITATEA (ADULTEŢEA)

Etapele **maturităţii** nu sunt amplasate cronologic în intervale de vârstă specifice la subiecţii din rural. Oamenii sunt trataţi ca „maturi" încă din faza de adolescenţă, acest tratament consolidându-se odată cu momentul căsătoriei. Femeile şi bărbaţii căsătoriţi dar tineri sunt numiţi: simplu *tineri*, *în floarea vârstei*, *gospodari*, *vrednici*. După ce un cuplu are copii, el devine un cuplu matur şi este tratat ca atare.

Prestigiul maxim îl deţin în comunele investigate (atât în zonele centrale cât şi în cele periferice) *persoanele mature* (pot fi de 25, 30, 35, 40 ani etc. şi chiar peste 55 de ani) care sunt *căsătorite*, *au copii* şi sunt „*gospodari la casa lor*". După cum reiese din analiza secundară a interviurilor, divizarea *cronologică* a etapelor de viaţă nu este specifică ruralului (cel puţin *acestui* rural), ea fiind substituită de cea relativă (generaţională). Datorită acestui destul de puternic relativism în cea ce priveşte cronologizarea efectuată de localnici, am extins în această secţiune intervalul adulteţii de la 30 la 65 de ani.

Intrarea în maturitate este legată de momentul căsătoriei, odată cu care *diferenţierea pe sexe se acutizează*, cu o tendinţă mai accentuată la generaţiile mai bătrâne de a diferenţia net **femeia măritată** de **bărbatul însurat**. Astfel, ne spune o informatoare: „*eu am acuma 78 de ani*[15]*, da'* ***pe vremea mea nu s-a auzit de-alea să cânte găina în casă, sau să stea muierea la masă cu bărbatul, ori să facă ea treburi fără ştirea lui****, Doamne fereşte*" (M. „Oarba", f, 84 ani, Plişti – Gârda de Sus), sau o alta: „***mama mea*** *săraca, Dumnezeu s-o ierte,* ***drepţi şedea când venea tata, sau să zică că nu-i bine, asta nu s-o mai văzut****. Io* ***cân' m-am măritat****, de 50 de ani acuma-i,* ***nice că l-am ştiut pe bărbatu-meu, numa' într-o zi am văzut că vine-n peţit****, eram fată de* ***cinsprezece ani şi tata o zâs: are zestre, el nu-i beutor, o dăm dară, şi iaca mă văzui măritată****... de-atuncea-ncolo, nu tata, că bărbatu mă făcu aşe bătrână cum îs amu*" (N. A., f, 73 ani, Sohodol, 2001).

Schimbarea de mentalitate comportă unele nuanţe în cazul femeilor ceva mai tinere, în sensul că, deşi în continuare diviziunea muncii pe sexe încorporează ocupaţiile tradiţionale, la luarea deciziilor au deja drepturi relativ egale ambii parteneri: astfel, respondenţii din **intervalul de vârstă 45–64 de ani**, spre deosebire de cei mai mulţi din intervalul de vârstă anterior (peste 65 de ani), atât bărbaţii cât şi femeile consideră că *şi femeia are dreptul de a hotărî* în probleme legate de gospodărie, deşi, teoretic, ei acceptă faptul că *bărbatul e capul casei şi al femeii*: „***Fără femeie s-ar duce de râpă casa****, apoi nu poate numa' bărbatul să le*

[15] Vârstă înregistrată în 1999.

*zâcă pe toate, **şi ea are gură şi o ţâr' de minte**. Io, când fac ceva, o întreb pe muiere, tu ce zici şi dacă nu vrea cutare sau cutare lucru, nu facem ori îs îndoit, o fi bine n-o fi bine… Nu ştiu ce să zic, da' **nu e bine să cânte găina în casă, da' nici cocoşul nu e aşa vrednic să tot cânte numa' el**. Muierea mea are numa 6 clase da' e mai deşteaptă ca multe cu şcoală, o întreabă lumea una alta, şi io **o întreb tu muiere ce zici, cum făcem mâine**, mergem la târg, vindem ori nu, şi din ăstea aspecte*" (I. G., b, 59 ani, fost şofer la exploatarea minieră – actualmente pensionar-agricultor, Sohodol). „*Dacă ar fi după **bărbaţi**, numa mintea lor i-ar duce mai mult la crâşmă şi la povestit. Mulţi îs beutori pe aicea. **De gura femeii, mai fac şi ei una alta pentru gospodărie**, mai se consultă cu ea. **Nu că nu-s mai deştepţi, dar fără muiere nu au ei direcţie**. Şi la noi acasă nu face bărbatu-meu ce nu vreau eu, că iese rău. Şi nici eu nu îi greşesc, că al meu nu judecă rău. **Bine îi să se înţeleagă în toate celea despre casă, în viaţă**, cum să zic.*" (N. V., f, 51 ani, casnică-agricultoare, Gârda de Sus).

Cei cuprinşi în **intervalul de vârstă 25–44 de ani**, consideră că „***şi femeia ştie la fel de bine** ce are de făcut într-o gospodărie"*, ba mai mult, uneori „***ea ştie mai bine ca bărbatul**, zică el ce-o zice, că ea tot cum vrea ea face"* (N. D., f, 36 ani, vânzătoare, Gârda de Sus) sau „*dacă-i băutor*[16] *cine a conduce casa dacă nu femeia"* (D. A., f, 26 de ani, casnică, Sohodol). „***Ştiu şi muierile ce să facă ca şi bărbatul**, nu e mai deştept omul ca femeia. Cari nu se-nsoară, proşti rămân. Adecă de căruţă şi se prostesc, mai beau mai merg la văduve şi femei măritate şi nu e bine. **Dacă femeile şi bărbaţii au la fel minte, sunt egali**. **Şi ea spune ce e bine, şi el spune şi tot aşa fac să fie bine***". (P. G., b, 41 ani, disponibilizat, fost navetist, actualmente agricultor). Deşi încă memoria colectivă păstrează valorile autoritarismului masculin, comportamentul efectiv al familiilor tinere şi mature nu îl mai reflectă decât într-o mică măsură, mai mult doar în ritualurile de căsătorie, năşit, botez etc., ele retrăgându-se discret din viaţa cotidiană. Bineînţeles că aceste transformări la nivelul mentalităţii se reflectă, circular, şi în comportamentul faţă de copii şi în concepţiile acestora.

2.4. BĂTRÂNEŢEA

Trecerea de la maturitate la bătrâneţe nu are în mediul rural coordonate cronologice fixe. Generaţional, atunci *când o persoană are nepoţi*, se consideră că ea se apropie de vârsta a treia, dar este efectiv inclusă în această etapă atunci *când are nepoţi mari*. De fapt, din interviuri reiese o relaţie negativă între *muncă* şi *maturitate*, respectiv una pozitivă între *boală* şi *bătrâneţe*: „***Nu mai eşti om tânăr, nici matur când te bolnăveşti şi nu mai ai putere***" (G. I., b, 59 ani) sau „***când ai***

[16] Menţionăm că problema consumului de alcool la bărbaţi (la femei nu este evident, deci presupunem că e relativ redus) nu este atât de sporadică cum ne-ar plăcea să credem în ruralul Munţilor Apuseni.

copii căsătoriţi şi când ai trecut de 60 de ani" (N. A., f, 73 ani, Plai, Gârda de Sus), dar şi: „***bătrân eşti când te pensionezi, numa' că dacă poţi lucra bine nu eşti încă bătrân, numa' cu numele. Matur poţi hi tătă vieaţa. Bătrân, bătrân eşti cân' să ai peste 70, 75 de ani***." (P. G., b, 41 ani, Sohodol) sau: „***Pensionarul se consideră a fi bătrân, dar unii şi înainte, şi după îs bătrâni. Când ai copii căsătoriţi, când toate celea ţi se slăbăsc****. Nu mai auzi bine, nu mai poţi lucra ca înainte, te lovesc bolile.* ***Cam după 70 de ani, eşti sigur gata bătrân****.* ***Eşti matur cân' eşti gospodar la casa ta şi ai copii acasă da' şi dup-aia eşti matur, eşti de vază, cinstit în sat****. Te întreabă lumea, ajuţi lumea* " (A. D., f, 72 ani, Ocoale-Gârda de Sus).

Bătrâneţea, ca stare bio-socială, este văzută **de vârstnici** ca fiind „***sărăcăcioasă*** *şi* ***suferindă***", „*numa* ***boală*** *şi* ***supărare"***, „*o dată bătrân, ce-aştepţi numa moartea să vină să te izbăvească*", dar şi „***cea mai deşteaptă dintre vârste"***, „*mintea bătrânului ori e ca a copilului ori e înţeleaptă cât la zece oameni mari"*, „***că multe ştie bătrânul când a trăit vreo 70 ori 80 de ani, câte n-o văzut el la vieaţa lui"***. Cele mai multe relatări ale celor în vârstă despre bătrâneţea părinţilor lor sunt legate de evenimentele pe care le-au parcurs aceştia în cursul vieţii. Poveşti despre război, despre „luarea în cătănie", despre vitele care s-au îmbolnăvit, uneori ca rezultat al „intervenţiei" strigilor, despre pedepsele pe care le primeau ei, copii sau tineri, de la părinţi şi în special de la tată, despre căsătoria aranjată de părinţi, toate se derulează pe acelaşi mare tipic: vieţile trecute, bătrânii care au murit, sunt văzute ca manifestări naturale ale aceluiaşi fenomen – trecerea implacabilă a timpului. Statutul de bătrân apare ca cel care era odată cel mai înalt valorizat.

În susţinerea celor de mai sus, mi se pare potrivit să redau o scenă spontană pe care am surprins-o şi înregistrat-o în vara anului 1998, în Poiana Călineasa, punctul cel mai înalt din zonă, în care pe timpul verii se locuieşte în aşa-numitele „colibe" sau „sălaşuri de vară". Episodul a adus un plus nesperat de informaţie pentru tema bătrâneţii, aşa cum era ea valorizată în vechime. În coliba în care luam interviul primei mele informatoare din zonă (Ana D., 72 de ani, Ocoale) – cu care am colaborat extraordinar în toate cele trei veri petrecute în Gârda şi care m-a „introdus" în lumea satului ei fără nici un fel de reticenţă, facilitându-mi accesul nestingherit în universul poveştilor de viaţă ale celorlalţi subiecţi[17] – s-au strâns la un moment dat, din cauza furtunii care se stârnise afară, încă două femei, una foarte bătrână (de peste 70 de ani), o alta mai tânără având cam 35–40 de ani, un bărbat de peste 60 de ani şi un tânăr de cca 20 de ani. Ne-am înghesuit toţi şase pe

[17] Câteodată mă întreb: „Oare ce m-aş fi făcut dacă nu o întâlneam pe Ana D.?; Aş fi avut parte de încrederea celorlalţi fără intervenţia ei susţinută şi constantă în toţi aceşti ani?" Ca notiţă colaterală, în 2002 am aflat că s-a îmbolnăvit grav, fiind internată la spital în Alba-Iulia. Am fost să o vizitez, dar deja se externase. În 2003, într-o scurtă călătorie spre Arieşeni, am trecut pe la ea pe acasă cu nişte bomboane – îi plăceau mult dulciurile –, dar uşa casei mici cu două încăperi în care am stat atâtea seri la poveşti cu ea era închisă şi geamurile acoperite cu hârtie galbenă. Întrebând o vecină, am aflat că era bolnavă la pat şi stătea la fiica ei în Alba Iulia. Nu îi ştia adresa. Probabil voi regreta mereu că nu am mai văzut-o încă o dată pe deosebita şi înţeleapta Ana D. din Ocoale.

scaune şi pe laviţă şi am început să vorbim generalităţi, interviul meu fiind întrerupt. Am lăsat totuşi reportofonul pornit, sperând că dialogul stârnit de o astfel de „adunare" spontană îmi va folosi la ceva Subiectul iniţial al discuţiei a fost vremea schimbătoare, apoi s-a discutat despre târgul de la Călineasa şi despre slaba participare la târgul din acest an a „crişenilor", ca apoi discuţia să se focalizeze pe un eveniment care a rămas imprimat în memoria locuitorilor, el petrecându-se relativ recent (în 1993) şi în urma căruia terenurile de păşunat disputate de cele două tabere aflate în conflict, aveau, şi în momentul înregistrării mele, un statut incert. Era vorba de nişte neînţelegeri care au avut loc între moţi şi crişeni (cei de peste munte, din Arieşeni, jud. Bihor) privitoare la proprietatea terenului din apropierea Călinesei, soldate cu acte violente. Iată ce ne spun „vocile" participanţilor la discuţie:

„– *A, n-a fost atuncea la bătaie cine* ***să rumpă legea****, că dac-ar fi fostă, alta era socoteala* (A. D.)

– S-or bătut ca orghii crişenii cu moţii noştri, da' nu ni l-or lua că-i al nostru (pământul, n.n.), *zică ei ce-or zice. Aprigă bătaie o fost... s-or bătut ca la Revoluţie, o zi şi-o noapte, şi a doua zi iar or venit mai mulţi şi de-ai noştri şi crişeni cu furci, topoare, ce-or avut. Şi femeile s-or bătut, de una şi-a rupt şi brânca, tătă tătă lovită rău de tot. Un om de aici* …(femeia în vârstă).

– O fost mulţi pe la dispensar atuncea (A. D.)

– A lu' Dumitru din Plai, ăla de are băieţi mari, unu-i în Alba şofer" (adaugă băiatul – n.n.).

– Eee, da, iacă l-or băgat la spital ce s-o mai năcăjit muierea lui Doamne, Doamne. Da' nu-ţie hie frică că şi de-ai lor mulţi or căzut…. Numa a treia zi o venit şi Miliţia, da n-o mai avut ce culeje de ei. Amu au fost câţiva şi la puşcărie, or plătit amendă ceva că i-o găsit ce crezi, am dat iacă toţi de-aici înscris de mână (declaraţii, n.n.) *de ce s-or rănit… dară ce-i al nostru-i al nostru, aşa-i drept, nu-s crişenii şefii aicea pă munţii noşti* (femeia mai în vârstă).

– Nu-i amu ca mai demult, că nu ne trebuia nouă leje, no' atunci aveam ***bătrâni, zicea moşu-meu, era Comitet, iară Juzii ceia, că şi moşu-meu era jude, mai de vază şi mai bătrân, trecut de 60 de ani să fie trebuia, ei zâceau la oameni ce să facă şi ce să nu facă, apu ce zâceau bătrânii aia, aia era! Sânt Sâmbeni şi de-acolo-ncolo nimică!*** (bărbatul).

– Io-mi aduc de-aminte că zâcea mama mea săraca, când era ea fată mică, că dacă moţu, c-aşa-i el mai al dracului cum se zice (râde), hoi doamne, ăă, dacă moţul zâcea „Aşa zic io ca la Dumnezo", apoi putea să fulgere şi să tune, că aia nu se mai schimba! ***Şi bătrânii aveau cuvânt! Dacă ăi bătrâni ziceau că aşa facem, no aşe facem şi gata, nu erau comentarii, nu cârnea nimeni, ei tăieau, ei spânzureau*** (A. D.)

– Aşe erea mai demult. Parcă erea mai bine (bărbatul în vârstă).

– Las' că nici amu nu-i rău. Ce, n-ai ce mânca ? (femeia mai în vârstă).

– *Am, da' parcă prea multă treabă pe-o nimica toată. No' numa sănătoşi să fim* (bărbatul în vârstă).

– *Da' nu să gătă ploaia?* (femeia mai tânără).

– *Mai plouă, no', întorsei fânul, iar mi-l udă, lovi-o-ar amaru vreme* (A. D.).

– *Parcă vremurile îs tăt mai rele, tăt mai rău ne bate oarecine* (femeia mai tânără).

– *Secetă fu destul, las' să ploaie no, mătuşă* (băiatul).

– *Numa gheaţă să nu bată* (A.D.)".

Asemenea amintiri cu privire la esența patriarhală a statutului bătrânilor de altădată, precum cele redate de sătenii de mai sus, nu există însă în zonele rurale mai joase (centrele comunelor Valea Drăganului, Gârda de Sus, Sohodol). Am încercat să provoc memoria subiecților prin apelul la cele auzite în 1998 în Poiana Călineasa despre „juzii cei bătrâni", dar am constatat că acest gen de informații aproape că au dispărut. Astfel, se ştie, destul de vag, că odată autoritatea comunității era deținută de cei bătrâni, însă amintiri transmise prin poveştile de familie despre statutul *concret* al acestor bătrâni au un caracter foarte general în memoria colectivă (probabil fiind neactivate). Mai mult decât atât, bătrânii, mai ales cei din perimetrele izolate ale cătunelor, îşi asumă un prestigiu scăzut, ei văzându-se ca o categorie marginalizată, care, însă, într-un fel, nu ar aştepta prea mult de la viață: „*Ce să facă ăi tineri, cu grijile lor, de noi să le pese, n-am ştiut, s-o văd şi pe asta*!?" (S. V., b, 85 de ani, Plişti – Gârda de Sus), „*Suntem uitați aci de moarte, vină odată să ne ducă*" (M. G., f, 71 ani, Valea Drăganului), „*numa moartea, drăguța ce ne-a mai alina*" (A. D., f, 72 de ani, Ocoale – Gârda de Sus).

În ceea ce priveşte ***statutul lor în general****, aproape invariabil*, ***vârstnicii au o autoreprezentare mai degrabă pesimistă despre această etapă a vieții lor, proiectându-şi optimismul şi mulțumirea în copii şi nepoți***. Povestirile sunt înțesate de exemple concrete, din care a reieşit atitudinea subliniată mai sus. Felul în care prezintă realizările copiilor, gospodăria acestora, meseria sau locul lor de muncă, arată că se mândresc cu progeniturile în mod direct şi naiv în fața străinilor: *„Am şi eu o* ***nepoțică****, e în Alba* ***la şcoala*** *iasta nu ştiu cum îi zice, se face om de ziar, ori profesoară, ştiți poate dacă sunteți la facultate, o hi bună şcoala asta, ce a face… e anul doi.* ***Tare cuminte, fainâ şi învață bine*** *şi am* ***doi nepoți mari la liceu în Câmpeni****.* ***Vin în vacanță****, săracii, le place aici că e aer curat,* ***ne mai şi ajută*** *la fân, la vaci*" (N. A., f, 73 ani, agricultoare, Sohodol).

„Băiatul meu e aici în sat cu muierea, au copii, trei vaci, gospodărie mare *no, jos acolo lângă magazin, la două case. Bine stau,* ***îi cinsteşte lumea, vrednici tare****…* ***ne mai ajută, da' au lucru mult****. Ne descurcăm şi noi cum putem,* ***muncă şi muncă toată ziulica ce să ne facă copiii****,* ***suntem bătrâni şi neputincioşi****, muri-om şi gata*" (S. V., b, 78 ani, Dobreşti, Gârda de Sus).

Maturii de vârstă de mijloc au o atitudine mai ponderată privind starea vârstnicilor în viaţa socială, deşi se întâlnesc şi accente critice: *„Îşi văd de treabă, **muncesc săracii**, e bai când cad la pat, că cine are vreme de ei, mare năcaz e ala… eu pe soacra mea am îngrijit-o şapte ani până o murit, Dumnezeu s-o ierte, şi mi-o mâncat viaţa. **Mai îs şi suciţi** unii bătrâni, că nu e bine cum ai face, cum n-ai face. Bărbatu-meu se ceartă de vreo doi ani cu tata că nu vrea să ne dea o holdă, da' el n-o lucrează. Nu vrea nici să-l taie oarecine. E **bătrân şi căpos**. **Bătrânii ştiu multe da nu mai au mintea limpede**. Era unul aici în deal la Ocoale de le ştie pe toate, istorie, cum a fost satul, cum a fost cu Avram Iancu şi Horea şi cum l-a prins, pe ăla de-l găseaţi să vă spună multe ştia… era deştept tare şi avea numai 4 clase, dar ştia citi, avea ziare de pe vremea regelui… om deştept. O murit. Ăla nu s-a băgat la copii în familie, că băieţii sunt în America* (sic)" (D. R., f, 43 ani, casnică-agricultoare, Gârda de Sus).

***„Au bătrânii multe cunoştinţe, au văzut multe la vieaţa lor**. Ooo, **de ar asculta copiii pe părinţi bine ar mai fi în lume**. Eu **luam bătaie la o vorbă obraznică de la tata şi după ce m-am însurat**, până la vreo 24 de ani m-o mai certat. Acuma e cam slab că e bătrân, dar lucrează şi el cum poate, cu fânul, mai sapă un cartof. Copiii, şi ai mei tare răi sunt, nu mai ascultă cum ascultam noi, le e prea bine. Îi punem la treabă, dar nu le arde lor de lucru, vor la disco în Câmpeni, merg de aici în toată sâmbăta şi vin dimineaţa, nu se mai scoală să meargă cu mamă-sa la biserică. Trei băieţi am, ăla mare ce e mai potolit, dar la ăştialalţi nu le-am dat destulă bătaie că nu ascultă. Or vedea ei*" (P. G., b, 41 ani, disponibilizat, agricultor, Sohodol).

Tinerii au o atitudine ambivalentă faţă de starea bătrâneţii: pe de o parte, ei o consideră vârsta înţelepciunii, iar pe de alta o vârstă disfuncţională social, aşa cum reiese din comentariile lor:

*„**Au şi bătrânii ideile lor**, sunt **dificili**, **vor să îi asculţi dar nu mai ştiu ei cum se fac banii în ziua de azi**. Ce, să dau la coasă pe 20 000 de lei cu ziua, un pachet de ţigări? Două pâini de-un kil? Cât scoatem pe lapte într-un an facem aici la pădure în două zile... No aşa **ştiu ei multe da' nu ăi mai ascultăm că ştim ce zâc***" (P. A., b, 20 ani, magazioner, Sohodol).

***„Sunt învăţaţi să tăt lucre**, că trebe, că nu. Socru-meu se scoală la 5, la 6 ne scoală şi pe noi şi ne tăt mână de capul lui, că stăm la el, trebe să-l asculţi. Sunt buni ei la ceva, **muncesc mult**, da' tăt săraci până mor. Şi nimic nu e bine ce faci. Ne mai sfătuim cu ei cu bătrânii da' tăt cum vrem noi facem, numa' dacă vrem să vindem ceva nu poţi fără ei, şi nu ar da nimic, pământ, animale, chiar dacă nu pot lucra mare lucru, că-s bătrâni.*" (D. A., f, 26 ani, casnică, cătun, Sohodol).

***„Cine se uită la ce zâc ei, poa' să zâcă, facem tot cum ştim**. Vorbesc şi ei să se audă, cred că îi mai ascultă oarecine. Bunică-mea merge cu bota şi tăt aruncă după noi cu ea când nu aduc lemne sau apă, tăt strigă la noi de la ea din tindă, şi îi*

mai ducem, de gura ei... Da, ne-o crescut de copii, că mama tot la lucru o fost şi tata o murit la pădure de zece ani, da' amu-i bătrână şi bolnavă cu capul" (C. A., b, 16 ani, centru-Gârda de Sus).

„Moşu-meu ***ştie multe***, *că o fost în război şi apoi ceva notarăş. Multe ştie. Ne mai zice cum a fost, ce ne-or făcut ungurii, no de-ale lui.* ***Mai şi lucră, da' mai mult dă din gură. Îl mai ascultăm, da' ne mai şi ducem cu treburi***" (P. A., b, 28 de ani, Mununa-Gârda de Sus).

Scăderea lentă a prestigiului celor în vârstă *şi* ***creşterea gradului de singurătate*** (subiectivă) este evidentă, în toate cele trei zone. Dar *ea nu atinge în mod egal persoanele de peste 65 de ani. Cei care stau cu copiii în aceeaşi gospodărie sau aproape de ei* (în sat sau la oraş-care vin des acasă), *cei care au încă o gospodărie solidă* (pământ, animale) *şi pot munci* (sănătoşi), *cei care au pensie mare* şi *cei amplasaţi în zonele mai dense* (centru, şosea) şi deci care au relaţii frecvente cu vecinii sunt comparabili ca prestigiu cu maturii. Singurătatea şi prestigiul autoperceput scăzut sunt însă mai accentuate pentru *vârstnicii izolaţi rezidenţial şi social* (cu copiii departe sau fără)*, cu pensie mică, bolnavi, fără o gospodărie solidă*. Astăzi, acestora din urmă nu li se mai cere sfatul, aşa cum se întâmpla odinioară. Chiar dacă, teoretic, „capi de familie" până la moartea lor, în realitate ei sunt marginalizaţi de copii şi nepoţi, trataţi cu un respect formal sau ironic, deşi ei constituie, numeric, cea mai numeroasă categorie din populaţia totală. Aproape fără nici un venit financiar şi incapabili să mai întreţină o mare gospodărie, cei care au nenorocul de a fi abandonaţi de copiii plecaţi la oraş sau din ţară, muncesc atâta cât pot, până la moarte. În aceste zone, noţiunea de „odihnă" sau „recuperare" nu li se aplică nici lor, nici celor mai tineri. Asprele reguli ale vieţii şi morţii le definesc existenţa, care este cea mai grea pentru cei mai bătrâni şi mai singuri dintre ei: „*astă cruce de viaţă pe care o ducem cât ne mai ţin zilele... om trăi cât ne-o mai suferi pământul şi cât a mai da Dumnezeu"* (M. „Oarba", f, 84 de ani, agricultoare, Plişti – Gârda de Sus).

Redăm, în final, o parte mai extinsă dintr-un interviu de profunzime (reies, la acest informator, foarte bine delimitate bucuriile şi nemulţumirile vieţii personale), realizat cu un vârstnic de 80 de ani izolat (gospodăria se află la peste 14 km de centrul satului şi la 2 km de un alt vecin) şi singur (copiii nu locuiesc în sat): „***Ne mai ţinem zilele cu oamenii, dar tot sângur te afli. Cu animalele numa'****. Şi am avut gospodărie bogătă, da'* ***de boală*** *nu mai poci lucra, abia trag piciorul aista după mine ca un olog. Parcă* ***mai demult era mai multă vieaţă în sat, se mai ajutau, se mai alinau oamenii, nu ca amu****... mai zâceau unii la alţii o vorbă bună.* ***Amu parcă mai multe-s baiurile când eşti bătrân****, nu te mai bucuri ca cân' eşti tinăr,* ***lumea nu te bagă în seama că eşti neştiutor şi sărac****... Parcă* ***tăt la Dumnezeu găseşti alinare*** *la bătrâneaţă,* ***copiii sunt departe*** *şi necăjiţi şi ei ocupaţi bugăt. Şi cân' mai vin* ***se tăt grăbăsc tăt iute****, de zâci că-i fugăre cineva...*

*Şi **de nepoţi mă bucur că-s sănătoşi** ... îs departe, nu i-am vazut de bună vreme, să tot fie ceva ani, ăă trei... Şi îmi place **la radio muzica populară, îi fainã,** şi **la nunţi, la botezuri da' şi pomenile, mai aud ce se vorbeşte.** Că lumea mere şi vine, mai ştie, mai aude. Ştiu şi io atuncea **ce s-o mai întâmplat**, **cine o mai murit, cine s-o mai luat**, că de aicea la biserică cu picioru aista nu pot mere în tătă dumineca*[18]*. **Mă mai bucur când fată vaca or cân' iese cucuruzu**. **Mai aud cucu şi iar îmi pare bine, că îmi zâc: iaca vine primăvara, am mai dus-o un an. Tare grele ierni avem aici. Te năpădeşte zăpada pe prispă**" (P. I., 80 de ani, b, agricultor, Gheţari, Gârda de Sus).

3. CONCLUZII

Neavând exerciţiul generalizării şi abstractizării, sătenii Apusenilor formulează esenţa existenţei personale după reperele importante ale parcursului de viaţă: naşterea, căsătoria, a avea copii şi a muri. Povestea vieţii de zi cu zi este dominată de teme cum ar fi: munca, vremea, sănătatea, evenimentele din viaţa copiilor şi a cunoscuţilor, costurile şi veniturile. O constatare generală rezultată din urmărirea poveştilor de viaţă ale sătenilor este că ***viaţa*** oamenilor din rural se fundamentează pe *tensiunea dintre interesele personale* (individuale sau gospodăreşti) *şi presiunea plasei de relaţii, directe sau mediate, cu ceilalţi*. Povestirile abundă în exemple concrete, detalii privind evenimentele, cazurile din sat, formele de schimb cu aceştia, vorbele auzite (bârfe), traiectoriile de viaţă ale altora. Un vizitator străin grăbit ar putea crede, trecând prin aceste localităţi, şi luându-se după primele impresii, că oamenii nu vor să comunice, că au atâta treabă încât nu au timp de vorbe. De fapt, izolarea şi scepticismul interpersonal sunt doar aparente. Stând de vorbă cu sătenii, îţi dai seama că este o iluzie faptul că ei doar muncesc şi nu se informează decât atunci când e raţional pentru scopul lor să o facă. Aceasta nu e o descoperire, viaţa şi lumea satului fiind exemplificată în numeroase lucrări etnografice şi studii mai recente[19]. Vrem să spunem de fapt că există o discrepanţă între felul în care sătenii tratează în primele faze un „străin", şi felul direct/deschis în care văd şi tratează ei de fapt partea simbolică şi concretă a lumii proprii. Cu alte cuvinte, satul este o lume marcată de caracteristicile tipului de comunicare naivă. În oraş, gradul de angajare instituţională, mobilitatea rezidenţială şi dimensiunile plasei de persoane din urban nu permit o astfel de abordare a lumii sociale. Individualismul familial şi relaţional specific oraşului este aplicat activ în activităţile cotidiene. Indivizii din urban cunosc micul lor „sat" (grupul social de relaţii, cunoştinţe etc.), dar niciodată marele lor oraş.

[18] Cca 14 km de mers pe jos dus-întors din cătun până la biserică în centru – n.n.

[19] În acest sens, amintim o interesantă abordare constructivist-interacţionistă, care descrie relaţiile vicinale şi comunitare în Apuseni – S. G. Totelecan, *Vecinătatea în Munţii Apuseni*, Cluj-Napoca, Edit. Napoca Star & Argonaut, 2003.

Analizând interviurile aplicate subiecţilor – de *ambele sexe*, din *arii rezidenţiale centrale în rural* sau *periferice* faţă de centrul comunei şi de şosea, din *toate categoriile de vârstă adultă (tineri, maturi, vârstnici)*, de *şcolarităţi diferite* – , am constatat următoarele: ***mentalitatea veche*** – îi spunem „tradiţională" (*valori rurale „hărnicie, cuminţie"* pentru copii, *reticenţa faţă de schimbare* şi *activităţile asociative de tip privat*, *conservarea într-o oarecare măsură a principiilor patriarhale în raporturile dintre sexe*, *atitudine diferenţiată faţă de categoriile de vârstă*, *o evaluare pozitivă a autorităţii generaţionale de sus în jos*, *grad mai ridicat de comunicativitate* şi, cel puţin aparent, *o încredere interpersonală mai mică decât la „modernişti"*) – ***s-a conservat mai bine în zonele muntoase izolate***, şi este prezentă majoritar în reprezentările (opiniile) **celor cu *o şcolaritate scăzută*** (dintre aceştia cei mai numeroşi fiind ***bătrânii)***, **în comparaţie** cu cei din ***zonele centrale (la şosea, apropiate de centru*** *etc.),* în care difuziunea urbană s-a făcut simţită cu una sau două generaţii mai devreme, sau la cei care au o ***şcolaritate medie sau ridicată*** sau cei care au avut o ***slujbă în afara localităţii*** (navetişti) şi la ***maturi şi tineri*** (cu deosebire la cei cu peste 10 clase) – variabilele nefiind exclusive, ci în multe cazuri suprapuse. ***La această categorie***, ***pe care o numim „spre modernitate"***, ***se înregistrează o ambiguitate/polivalenţă în ceea ce priveşte structurile mentale anterioare şi o evidentă înclinaţie opinională spre valorile moderne***. *Atitudinile şi comportamentele moderniste* sunt: *valoarea „şcoală"* pentru copii, *acordul cu schimbarea* şi *micile activităţi de tip privat*, *dezavuarea* mai mult sau mai puţin formală a *inegalităţii între sexe*, atitudinea egală faţă de valoarea „*respect faţă de fiecare categorie de vârstă în parte*", o *reducere a autorităţii generaţionale* de sus în jos, *grad mai ridicat de comunicativitate* şi *o încredere interpersonală mai mare decât la „tradiţionalişti"*.

Cele mai semnificative diferenţe au reieşit între zonele centrale ale comunelor şi cele periferice[20] (izolate geografic – cătune, case împrăştiate). Cu deosebire ***locuitorii cătunelor izolate*** din Gârda de Sus şi Sohodol, amplasate pe o arie foarte largă, ***au atitudini mai conservatoare şi mai omogene*** – cumva ***independente şi de categoriile de vârstă*** ale subiecţilor – în sensul unui tradiţionalism accentuat, manifestat de la acţiunile rutiniere, cotidiene, până la aspectele mentalitare subtile şi nuanţate, cum ar fi reprezentările vârstelor şi „filosofia de viaţă". Criteriul rezidenţei este asociat puternic, la rândul lui, cu alţi predictori ai gradului de modernitate, în sensul că cei mai izolaţi au de regulă şi un indice scăzut de şcolaritate.

Coroborând cele de mai sus în căutarea unui model pe axa tradiţional–modern, putem afirma că ***nu doar vârsta în sine determină o evoluţie tranzitorie de la tradiţional (vechi) la modern (nou)***, ci şi alte variabile, cum ar fi: *poziţia*

[20] Diferenţierile posibile fiind teoretizate şi dezvoltate empiric la noi (prin construirea de modele de analiză sociologică) de D. Sandu, la nivel de macro-, micro-regiuni şi densitate comunitară din România. Vezi: D. Sandu, *Spaţiul social al tranziţiei*, Iaşi, Edit. Polirom, 1999.

gospodăriei în plasa de relaţii comunitare (dense sau izolate), *gradul de educaţie* (scăzută, medie sau ridicată), *accesul la relaţii interpersonale mai diverse* (angajat/neangajat), *viaţa personală* (cu/fără copii sau fără copii în sat pentru vârstnici, boala, starea materială), şi într-o oarecare măsură, *genul* (deşi diferenţierile atitudinale dintre femei/bărbaţi au fost destul de sporadice, aşa încât nu le considerăm reprezentative, decât pentru categoria vârstnicilor, şi acolo nu atât în conduite, cât la nivelul declaraţiilor).

Vârstele vieţii sunt, tradiţional, integrate în ***universul social*** al satului. *Intruziunea ocupaţiilor de tip urban* (inclusiv naveta) *au modificat modelul vârst*elor, care înainte era relativ standardizat. La rândul lor, *vârstele, deşi îşi păstrează la nivel declarativ şi conceptual vechile repere generaţionale, îşi modifică funcţionalitatea în paralel cu adaptarea la noile realităţi şi nevoi*: creşterea speranţei de viaţă faţă de perioadele mai vechi, scăderea natalităţii, pensionari în rural cu copii în urban, pensionari de la oraş veniţi sezonier (vara) sau definitiv în localitate, activi angajaţi dar şi agricultori rezidenţi în sat, deci membri ai lumii satului, elevi şi studenţi care vin şi pleacă, accesul la posturile de televiziune, telefon, ziare, telefoane mobile etc. Toate aceste elemente ale modernităţii transformă insidios funcţiile sociale şi sensurile simbolice încorporate în vârstele umane.